

Rozpad SSSR: Nepokoje v Dušanbe 1990

1 Růst opozičního tlaku

V čase sovětské nadvlády se na území tádžické svazové republiky zformoval opoziční tlak z řad vzdělců, které podporovali muslimští věřící. Haji Akbar Turajonzoda se po určité době politických zmatků stal duchovním vůdcem obyvatelstva a alternativou ke komunistické moci, za což se pro komunisty stal nepřítelem lidu.

Obrázek 1 Haji Akbar Turajonzoda v roce 1992 v Dušanbe. Zdroj: Allworth, E. *Central Asia, 130 years of Russian dominance: a historical overview* / edited by Edward Allworth Duke University Press Durham 1994, s. 606.

Ale ještě v roce 1989 umožnily podmínky nového politického kurzu v Tádžické SSR intelektuálním kruhům zformovat koalici osob, které touží po reformě. Dne 4. září 1989 vznikla neoficiální politická strana nazvaná *Rastokhez* (lze přeložit jako „vzkříšení“), ježto usilovala o kulturní změny, včetně přijetí tádžičtiny jako oficiálního jazyka, nahrazení azbuky tradičním perským písmem, snažila se též o oživení islámské kultury a podobně. Společně s těmito cíli se *Rastokhez* zaměřil také na prosazování jak ekonomických, tak politických cílů.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Program této politické strany lze označit jako umírněně nacionalistický, sekularistický a liberálně demokratický.

2 Protesty přerůstají v násilné nepokoje

Nečekaně vzrušená snaha členů *Rastokhezu* o prosazování svobody značně otřásla dosud pevnými základy tádžické politické scény a tomuto uskupení se podařilo upoutat pozornost okolního světa. Počátkem roku 1990 dorazily stovky až tisíce obyčejných lidí z měst i venkova do hlavního města Dušanbe, aby prokázaly svou víru a naději v nové, nekomunistické vedení státu. Ve dnech 10. – 11. února se shromáždilo až 300 mladých demonstrantů před budovou Ústředního výboru místní buňky komunistické strany a požadovalo vysvětlení od vlády a zejména od Kahora Mahkamova, prvního tajemníka Komunistické strany Tádžikistánu o skutečnosti, že arménští uprchlíci před válkou s Azerbajdžánem dostávali přednostně bydlení v Dušanbe, jež ovšem tehdy sužovala poměrně rozsáhlá bytová tíseň. Ve skutečnosti přijelo asi 30 Arménů a hostili je jejich příbuzní, ale fámy předpokládaly příliv až 5 000 arménských imigrantů. Jak se vláda vyhýbala odpovědím, stupňovaly se i požadavky protestujících, jež nyní zahrnovaly rezignaci Mahkamova a některých vládních činitelů. Mahkamov byl překvapen a nedokázal na vzniklou situaci adekvátně reagovat. Dav v ulicích se postupně rozrůstal až dosáhl velikosti okolo 3000 až 5000 lidí v ulicích, shromáždění posléze začalo nabírat násilného charakteru. Úřady vyhlásily stanné právo a zákaz vycházení a na pomoc místním autoritám přispěchaly jako první ozbrojené oddíly ministerstev vnitra z Uzbecké SSR a z Kazašské SSR s cílem obnovit pořádek a zamezit rabování, vandalismu a útokům na civilní kolemjdoucí zejména netádžického původu. Po četných projevech nespokojenosti, došlo k ještě většímu posílení nespokojených demonstrantů, a proto 12. února 1990 vzbouřenci obsadili sídlo Ústředního výboru tádžické buňky komunistické strany a zapálili jej, avšak byli přemoženi ozbrojenými složkami. Více než 100 Arménů dlouhodobě žijících v Dušanbe bylo letecky nouzově evakuováno. Dne následujícího se dosud stále ještě relativně pokojný protest přetavil v násilné demonstrace.

Za bezprostřední příčinu krvavého násilí lze považovat rychle se šířící ústně podané nepravdivé informace nejen o tom, že Arméni mají být preferováni při přidělování bytů, ale

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

šířily se také zvěsti o tom, že v arménském městě Gjumri (tehdy Leninakan) místní lidé spálili a pošlapali tádžické národní oblečení, jež pro ně shromáždili Tádžikové a jež mělo být určeno obětem zemětřesení jako humanitární pomoc.¹ Podobná představa rozzlobila mnoho obyvatel Kyrgyzské SSR a již v létě 1989 došlo k násilným akcím v Ašgábádu (hlavním městě Turkmenké SSR) a Nebit Dagu (dnešním turkmenském Balkanabadu). Turkmeni zde ničili majetky cizinců, veřejné budovy a automobily. Tehdy se sice věřilo, že tádžické i turkmenské protesty jsou spíše spojeny s rostoucí mírou nezaměstnanosti a neschopností řešit sociální problémy – Tádžikistán byl a (dodnes je) nejchudší zemí sovětské Střední Asie, vykazoval nejvyšší úroveň kojenecké úmrtnosti, stejně jako v ostatních státech tohoto regionu zde byla i relativně vysoká úmrtnost matek; letalita na infekční, respirační a průjmová onemocnění tu dosahovala rovněž velmi vysokých hodnot – ve skutečnosti však měly nepokoje nacionální podtón a byly zaměřeny proti „koloniální“ nadvládě Rusů a Arménů.²

Zprávy se mezi protestujícími v Dušanbe šířily různými kanály – setkáním mládeže různě po městě, prostřednictvím telefonní sítě, propagandy během modliteb v mešitách a také vylepováním propagandistických letáků v prostorách místních vysokých škol.

V ulicích hlavního města Dušanbe protestující zastavili veřejnou dopravu, vyrabovali obchody, zničili kanceláře a pronásledování se obrátilo nejen proti Arménům, ale rovněž proti Rusům a Ukrajincům. Americký dobový tisk dokonce přinesl svědectví o tom, že protestující Tádžikové v ulicích skandovali „bijte Rusy“. Statistiky nemocnic ukázaly, že více než 56 % zraněných a více než 41 % těžce zraněných osob léčených v nemocnicích Dušanbe bylo ruské národnosti.³ Právě tyto slovanské národy tvořily podstatnou část obyvatelstva hlavního města Dušanbe – roku 1989 mělo toto město agregátně 601 501 obyvatel a z tohoto počtu tvořila 36 % slovanská etnika. Proporce v národnostním složení města se však počaly drasticky měnit, což bylo zapříčiněno nejen zvýšenou emigrací Slovanů (a také Židů), ale rovněž zvýšenou imigrací Tádžiků z venkovských provincií, proto již v roce 1993 bylo Dušanbe z 80 % plně tádžickým městem (v etnickém slova smyslu). Emigrace Rusů i ostatních slovanských

¹ Mullojanov P., February 1990 Riots in Tajikistan. Who Was Behind the Scenes? Review of the Main Existing Versions, in: Cahiers d'Asie centrale, vol. 26, 2016, s. 248.

² Schnabel A., Carment D., Conflict Prevention from Rhetoric to Reality: Organizations and Institutions, Volume 1, Lexington Books 2004, s. 83. Srov. Allworth, E. Central Asia, 130 years of Russian dominance: a historical overview / edited by Edward Allworth Duke University Press Durham 1994, s. 587.

³ Nourzhanov, K., Bleuer Ch., Tajikistan: A Political and Social History. ANU Press, 2013, s. 182.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

národností začala sice již dlouho před únorovými událostmi v Dušanbe roku 1990, nyní však skutečně nabrala na obrátkách a chudá svazová republika tak postupně přicházela o schopné technicky vzdělané osoby, které jí potom chyběly. Nepokoje se rovněž přelily do sousedícího Uzbekistánu, kde místní Tádžikové, tamním rozhlasem označovaní jako „muslimové“, napadali Armény.⁴

Dne 13. února 1990 pokračovaly masové protesty a demonstrace v centru Dušanbe, a to i přes vyhlášené právo stanné; v předměstských částech Dušanbe se nedařilo zastavit rabování. V průběhu dne protestující vytvořili nové politické uskupení nazvané Provizorní výbor lidu nebo Dočasný výbor pro řešení krizí (TCCR), rovněž známý pod názvem *Vahdat* („Jednota“). Toto uskupení bylo vytvořeno za účelem politického jednání s prvním tajemníkem Mahkamovem.

Obrázek 2 Vojenský personál chrání budovu Ústředního výboru Komunistické strany Tádžikistánu, 10. února 1990; Autor: Vladimir Fedorenko, RIA Novosti, CC-BY-SA 3.0, 1990, (Zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RIAN_archive_699866_Dushanbe_riots_February_1990.jpg [11. 7. 2019])

⁴ Schnabel A., Carment D., Conflict Prevention from Rhetoric to Reality: Organizations and Institutions, Volume 1, Lexington Books 2004, s. 83. Srov. Allworth, E. Central Asia, 130 years of Russian dominance: a historical overview / edited by Edward Allworth Duke University Press Durham 1994.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Nakonec došlo k setkání, na němž zasedli nejvyšší státní úředníci, představitelé výše zmiňované organizace zvané *Rastokhez*, několik zástupců inteligence a obchodníků, jeden muláh a jeden dělník. Tomuto setkání předsedal a schválil jej místopředseda Rady ministrů a předseda místní plánovací komise Buri Karimov, který již předtím působil v letech 1987–1989 jako ministr výstavby a údržby silnic a byl nejmladším ministrem nejen v Tádžikistánu, ale i v Sovětském svazu. *Vahdat* zastupující demonstranty předložil řadu požadavků, včetně rezignace vlády a varoval, že pokud tato poptávka nebude splněna, nynější napjatá situace v ulicích se ještě více vyostří.

Mezi další požadavky demonstrantů patřilo též vyhoštění arménských imigrantů, rezignace tádžické vlády a odchod komunistické strany od moci. Bylo rovněž požadováno, aby došlo k uzavření hutí vyrábějících hliník v západním Tádžikistánu, neboť produkce hliníku způsobovala značné ekologické škody – např. znečištění vody fluorem.⁵ V neposlední řadě protestující též žádali spravedlivější rozdělování zisků z produkce bavlny a propuštění 25 zadržovaných demonstrantů z vazby na svobodu.

⁵ Zřejmě se jednalo o hliníkárny ve městě Tursunzoda nemálo vzdáleného od hranice s Uzbekistánem. Ve městě dodnes sídlí roku 1975 založená společnost Talco (Tajik Aluminium Company), jež je největším producentem hliníku v celé sovětské Střední Asii, proto si současný prezident Tádžikistánu Emomali Rahmon uzurpoval kontrolu nad touto významnou firmou. Pro více informací viz: WikiLeaks cables paint bleak picture of Tajikistan, central Asia's poorest state. The Guardian, 12 December 2010, dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/12/wikileaks-bleak-picture-tajikistan> [11. 7. 2019].

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Obrázek 3 Buri Karimov (zcela vlevo) v roce 2016, dnes působí jako Vedoucí sekretariátu Mezivládní rady silničních inženýrů. Zde se setkal s mladými absolventy v Bělorusku. (Zdroj: Belarusian National Technical University, 2016, <http://www.bntu.by/news/24-ftk-news/4158-vst-06-2016.html> [11. 7. 2019])

Pokus o zajištění rezignace vlády Tádžické SSR se téměř zdařil. Ve středu 14. února 1990 se první tajemník Komunistické strany Tádžikistánu, předseda Nejvyššího sovětu a předseda Rady ministrů „dohodli s *Vahdatem* na podepsání protokolu o odstoupení vlády“. Další den zainteresované osoby, tedy Kahor Mahkamov, Khajoev a Pallaev oznámily své rezignace. Skupina vysoce postavených úředníků, včetně Buriho Karimova, zahájila organizaci tvorby provizorního předsednictva Komunistické strany Tádžikistánu; ovšem později téhož dne byl protokol prohlášen za neplatný s odůvodněním, že odporuje rozhodnutím šestnáctého plenárního zasedání ústředního výboru tádžické komunistické strany. Rozhodnutí přišlo právě v době, kdy si již do Dušanbe razily cestu sovětské ozbrojené síly a dne následujícího se jim podařilo Dušanbe úspěšně ovládnout. Na dny 15. a 16. února 1990 bylo svoláno mimořádné sedmnácté plenární zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Tádžikistánu, které mělo na programu hlasování o odmítnutí rezignace prvního tajemníka Mahkamova a

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

hlasování o důvěře vládě. Podle předpokladu došlo ke zrušení rezignace prvního tajemníka Mahkamova, ale toto usnesení nepodpořili všichni zúčastnění a na výsledku hlasování se odrážela regionální příslušnost členstva Ústředního výboru. Plenární zasedání Ústředního výboru se rovněž usneslo na prohlášení k nepokojům, v němž za viníka nepokojů označilo spiklenecké síly vystupující proti perestrojce, jejichž cílem měla být destabilizace situace za účelem převzetí vedoucích pozic a přerozdělení ministerských postů. Tyto síly „vystupující proti politice perestrojky“ měly dle prohlášení ÚV zahrnovat skupinu mocichtivých aparátčků spolupracujících ruku v ruce s různými „skupinami kriminálníků“, tedy konkrétněji se členy liberálního uskupení *Rastokhez* a s islámskými fundamentalisty.

Občanská nekázeň pokračovala až do pondělí 19. února 1990, kdy demonstrace definitivně skončily. Není snadné určit celkový počet obětí těchto nepokojů, ale mohlo jich být až 25, z nichž 16 bylo Tádžiků, pět Rusů, dva Uzbekové, jeden Azerbajdžánec a jeden Tatar. Na tomto místě je ještě vhodné poznamenat a doplnit výše zmíněné informace o protiruském sentimentu, jenž plně propukl během nepokojů. Podle vzpomínek tehdejších obětí z řad Rusů nebo ruskojazyčných osob během nepokojů v Dušanbe operovaly gangy mladých tádžických mužů, které se zaměřovaly přímo na útoky na Rusy a rusky mluvící osoby, zejména potom na ženy, které znásilňovaly. Postavení žen bylo obecně v průběhu protestů komplikované, neboť tyto gangy napadaly, bily a znásilňovaly také tádžické ženy, které se oděly v šat evropského střihu. Muži byli bití a lynčováni. Mezi tádžickými Rusy v Dušanbe kolovala v průběhu protestů spousta fám o násilí na Rusech spáchané, což motivovalo Rusy k opouštění Dušanbe (viz výše). Objem těchto nepotvrzených informací se snížil až s definitivním koncem nepokojů.

3 Kdo může za nepokoje?

Dodnes napanuje shoda v otázce, kdo může za nepokoje a jejich rozsah. Někteří západní analytici svalují vinu na vládnoucí mocenské struktury a tvrdí, že eskalace nepokojů byla způsobena taktikou vlády násilného potlačování protestů. Představitelé opozice, jmenovitě například bývalý aktivista působící pod křídly organizace *Rastokhez* a pozdější islamista

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Muhammadali Hayit⁶ obvinil KGB a tehdejší tádžickou vládu z toho, že vyvolaly nepokoje za účelem zdiskreditování a utlačování silicí demokratické opozice. Tádžičtí komunisté se báli, že by je demokratické síly mohly v nadcházejících volbách porazit a masivní nepokoje vedoucí k chaosu, z nichž by bylo obviněno neformální uskupení *Rastokhez*, by mohly být ve prospěch tehdejších autorit. Z démonizace hnutí *Rastokhez* mohla mít nakonec užitek i samotná Moskva, neboť jeho členové udržovali kontakt se svými kolegy v pobaltských republikách, jejichž primárním cílem bylo opuštění Sovětského svazu. Dlužno dodat, že role KGB během nepokojů v Dušanbe je dodnes značně diskutovaným tématem na místních zpravodajských serverech. Podle jednoho z nich se KGB angažovala ve věci sniperů z „ambulancí“. Po městě totiž jezdili neznámí lidé ve vozidlech označených jako „Ambulance“, kteří stříleli do náhodných kolemjdoucích. Případy neznámých sniperů jezdících ve falešných sanitkách se zabýval i místní denní tisk, jenž považoval tyto osoby za členy různých teroristických skupin, jimž se kdesi podařilo uloupit zbraně. Ve skutečnosti tyto vozy měli řídit důstojníci KGB. Cíl akcí spočíval v zajištění šíření strachu mezi občany, prý z přesvědčení, že tímto způsobem pomohou agenti KGB „zabránit masakru“. Pro potvrzení těchto fám ovšem neexistují spolehlivé důkazy, byť je v jednom rozhovoru nepřímě potvrdil někdejší generál KGB Vorotnikov, který tehdy v Dušanbe působil.⁷

Další zástupkyně opozice Gavhar Juraeva⁸ vinila tádžické úřady z podněcování demonstrací, které se nakonec obrátily proti nim. O dvacet let později samotný Kahor Mahkamov jenž se jinak k detailům tehdejších událostí příliš nevyjadřoval, vrhl stín viny na síly v rámci KGB, a to jak na její buňku působící v Tádžikistánu, tak i na moskevské ústředí. Mahkamov z vypuknutí protestů obvinil také politiku perestrojky Michaila S. Gorbačova. Tu charakterizoval následovně: „*Absence pozornosti k člověku, jeho potřebám a požadavkům,*

⁶ Tento dvaadesátiletý vůdce tádžických islamistů byl v roce 2016 odsouzen na doživotí. Ve vězení si ústy své ženy stěžuje na špatnou zdravotní péči a na bití od ostrahy, které mu dle něj způsobilo zranění čela a žaludku. Pro více informací viz: Tajikistan Urged To Release 'Seriously Ill' Activist Who Says Guards Beat Him. Radio Free Europe / Radio Liberty, 20 March 2019, dostupné: <https://www.rferl.org/a/tajikistan-urged-to-release-seriously-ill-activist-who-says-guards-beat-him/29833012.html> [11. 7. 2019]; Tajikistan Jails Leaders Of Banned Islamic Party. Radio Free Europe / Radio Liberty, 2 June 2019, dostupné z: <https://www.rferl.org/a/tajikistan-islamic-party-leaders-prison-sentences/27774038.html> [11. 7. 2019].

⁷ Davlatov, N., Bloody February 1990, Asia-Plus, 12 February 2018, dostupné z: <https://www.asiaplus.tj/en/news/tajikistan/20180212/bloody-february-1990>.

⁸ Musela zemí opustit a dnes žije s manželem v Moskvě. Meier, A., Report From Tajikistan, The Alicia Patterson Foundation, 19 November 2016, dostupné z: <https://aliciapatterson.org/stories/report-tajikistan> [11. 7. 2019].

*těmto konkrétním faktorům je věnována až druhořadá pozornost, (...) vedla k nárůstu nezaměstnanosti, zejména mezi mladými lidmi, vedla ke zvýšení kriminality. Výsledkem je zhoršující se sociální napětí v Republice (Tádžické SSR – pozn. autora), zejména ve městě Dušanbe.*⁹ Dlužno dodat, že Mahkamov se stal v listopadu 1990 prvním prezidentem Tádžikistánu a byl jím až do konce léta 1991, kdy se přidal k neúspěšnému puči proti Michailu S. Gorbačovovi (možná i kvůli výše zmíněnému). Poté musel úřad opustit. Zemřel 8. června roku 2016.

Obrázek 4 Bývalý první tajemník Komunistické strany Tádžikistánu a první prezident Tádžikistánu (tehdy ještě Tádžické SSR) Kahor Mahkamov v roce 2016 dožil ve skromných podmínkách. Zde stojí vedle své Volhy GAZ-24 zaparkované v garáži svého domu roku 2014. (Zdroj: Manizha Kurbanova, Asia-Plus, 2016, <https://news.tj/ru/node/224566> [11. 7. 2019])

Zajímavé je také stanovisko, jaké k nepokojům 14. února 1990 zaujal tehdejší generální tajemník Komunistické strany Sovětského svazu Michail Sergejevič Gorbačov. Se slovy „*je v sázce osud země a bezpečnost našich občanů, soudruzi*“ vyzval k tvrdým krokům proti protestujícím. Gorbačov během parlamentního zasedání hněvivým tónem zkritizoval ministerstvo vnitra za propuštění tří podezřelých pachatelů násilností. „*Je to druh řetězové*

⁹ Nourzhanov, K., Bleuer Ch., Tajikistan: A Political and Social History. ANU Press, 2013, s. 186.

reakce doprovázené orgiemi násilí. (...) Měli bychom tvrdě zakročit proti těm, kteří pod hesly etnického vzkříšení ženou lidi do boje za své ambice a sobecké cíle.“ sdělil Gorbačov.¹⁰

4 Zajímavé rysy nepokojů v Dušanbe 1990

Tato kapitola čerpá z knihy K. Nourzhanova a Ch. Bleuera nazvané *Tajikistan: A Political and Social History*¹¹ a popisuje několik zvláštních rysů, jimiž se vyznačovaly nepokoje v Dušanbe roku 1990. V první řadě si autoři všímají, že nepokoje v Dušanbe nebyly nějakým spontánním výbuchem hněvu, neboť měly dobře připravenou propagandistickou kampaň, působivá byla i logistická podpora akcí, neboť pro tisíce demonstrantů byla zajištěna potrava, ubytování i přeprava z jednoho místa na druhé, aktivity malých bojových skupin protestujících byly také dobře naplánovány. Pořadatelé protestů též velmi dobře věděli, že v předvečer protestů byla ve městě podstatně menší vojenská přítomnost, než jaká byla za obvyklých okolností.

Za druhé, značná část účastníků protestů nebyla obyvateli Dušanbe, ale tito lidé pocházeli z okresů na jihu Tádžické SSR, z měst jako například Kulob nebo dnešní Bochtar (dříve Kurgan-Ťube nebo Qurghonteppa). Mnozí z těchto účastníků demonstrací ve skutečnosti ani nevěděli, za jakým účelem vlastně jsou přítomni v Dušanbe. Autoři ve své knize jako příklad takového případu uvádějí 300 dětí školního věku z kolchozu nazvaného podle XXII. sjezdu strany nacházejícím se v distriktu Leninskyi (leží na jihu Tádžikistánu a dnes se jmenuje Rudaki), které jednoduše poslouchaly rozkazy svých čtyř dospělých vůdců.

Autoři ve své knize popisují, jak mnoho obyvatel Dušanbe bez ohledu na etnickou příslušnost kladlo mladým mužům nepocházejícím z Dušanbe za vinu rozpoutání nepokojů. Místní také tvrdili, že protestující jsou přepravováni do města a za účast na občanské nekázni jim bylo zapláceno. Někteří organizátoři protestů dokonce dávali mladým protestujícím alkohol a drogy na povzbuzení činnosti, podle některých fám tyto návykové látky měly být podávány také dětem školního věku.

¹⁰ Gorbachev Blasts 'Orgy of Violence': Ethnic unrest: He calls for harsh action against rioting in Soviet Central Asia. Hundreds have died in the last year. Los Angeles Times, 14 February 1990, dostupné z: <https://www.latimes.com/.../la-xpm-1990-02-14-mn-803-story.html>. [11. 7. 2019]

¹¹ Nourzhanov, K., Bleuer Ch., Tajikistan: A Political and Social History. ANU Press, 2013, s. 184–186.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Za třetí, místní vlivní předáci bez formální moci, jako byli různí šéfové místních rodových klanů (avlodů) či místní mafiáni, hráli důležitou roli při zpochybňování politických autorit. Vedoucí čtyř hlavních gangů v Dušanbe byli některými spřátelenými politiky požádáni, aby se rovněž zúčastnili nepokojů. Během nepokojů byly velmi pečlivě vybrány cíle, proto se stávalo, že v jedné ulici byly některé obchody kompletně vyrabované a zničené, zatímco ostatní obchody ve stejné ulici, jejichž majitelé stáli „na správné straně“, zůstaly neponičené.

Za čtvrté, konflikt neměl protiruské ani islamistické kořeny, byť tento pohled na věc šířila moskevská média. Ve skutečnosti se jednalo o boj o moc, kdy jedna ze stran sledovala své čistě pragmatické politické cíle, které ovšem zahalila do islámského a nacionálního podtextu. Někteří muslimští předáci v celé krizi figurovali jako neutrální osoby, jež se snažily zprostředkovat dialog mezi opozicí a stranou v čele K. Mahkamovem.

Za páté násilné protesty ukázaly na neschopnost tamního ministra vnitra a naprostou ochromenost a neefektivitu tamních ozbrojených složek. Vrcholem neschopnosti zajistit občanům bezpečí bylo prohlášení prvního tajemníka místní buňky komunistické strany Kahora Mahkamova, ať si občané Dušanbe zajistí bezpečí a chrání své životy „na vlastní pěst“. Na životě ohrožovaným občanům tak nezbyla jiná možnost než obranné občanské gardy skutečně zorganizovat a postarat se tak o vlastní bezpečí. Na naprostou neschopnost velitelů místních ozbrojených složek též poukazuje skutečnost, že veliteli Středoasijského vojenského okruhu generálovi Nikolajovi Senshovi, se podařilo krizovou situaci dostat pod kontrolu během několika hodin. Místní ministr vnitra Mamadayoz Navjuvonov se k nepokojům po jejich skončení vyjádřil a projevil svou obavu, že k podobným událostem by v Tádžikistánu mohlo docházet opakovaně. Sílu, která krvavé události vyvolala, označil za velmi závažné nebezpečí, které ovšem bylo potřeba hledat ve vyšších vrstvách, ba dokonce těch nejvyšších, a bez ohledu na postavení a pozici dotyčných provinilců toto nebezpečí tvrdě potrestat.

5 Období bezprostředně po nepokojích

V sobotu 3. března 1990 se konalo 18. plenární zasedání ústředního výboru Komunistické strany Tádžikistánu a jeho cílem bylo vyšetření záležitostí týkající nepokojů. Usnesení

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

z tohoto zasedání bylo plné různých vágních a neurčitých formulací jako např. „určité síly stojící proti perestrojce“, „několik neočekávaných událostí“, „demagogové a političtí prospěcháři“, „někteří lídři, kteří překročili normy sovětské zákonnosti“. Strana také „obětovala“ dva své členy a pro porušení stranické disciplíny je vyloučila ze svých řad. Jednou z těchto dvou osob byl i nám již dobře známý Buri Karimov, jehož sice spolustraníci vyloučili ze strany, ale podařilo se mu udržet si své místo ve vládě. Pravděpodobní skuteční organizátoři protestů, jimiž byli nejspíše komunisté pocházející z jižních regionů Tádžikistánu, zůstali nepotrestáni.

Zajímavě se také k tehdejší politické situaci v Tádžikistánu vyjádřil Mirbobo Mirrahimov, člen uskupení *Vahdat*: *„Dnešní režim v Tádžikistánu sestává ze dvou mocí. První je čistě nominální moc sovětů, které nemají žádná práva. Druhá je na klanové bázi stojící stranicko-správní mafie [tádžické – pozn. aut.] republiky, která je zabalena a propletena vlákny manželských a místních vztahů... K posílení svého postavení musí každý klan kompromitovat ostatní. A jediný cíl je spojuje – zachování současného režimu... V důsledku krvavé tragédie stranické mafiánské klany posílily své pozice v mocenském systému. Nějaký chaos a nepřátelství v Ústředním výboru a v Radě ministrů jsou dočasné, velmi brzy se klany opět spojí v zájmu stability režimu. Události zničily vedoucí klan a uzmuly mu jeho autoritu... Ostatní klany měly úplnou kontrolu a neztratily ani jednoho člena.“¹²*

„Velké ryby“ zůstaly nakonec nepotrestány, „malé ryby“ se svého trestu dočkaly. Z kraje roku 1991, tádžický prokurátor uvedl, že bylo odsouzeno 105 osob (většinou za chuligánství a žhářství) a konstatoval že vyšetřování nedokázalo najít dostatek důkazů pro dokázání viny Buriho Karimova a i jeho „obětovaného“ souputníka. Skupiny uvnitř vládnoucí elity dosáhly vzájemného smíru a chtěly na celé období zapomenout.

Dlužno dodat, že *Rastokhez* se podařilo tádžickým komunistům skutečně zdiskreditovat v očích veřejnosti. Veřejnost byla po několika desetiletích prožitých v relativní stabilitě a sociálním smíru brutálními činy během únorových událostí velmi znepokojena. Toho okamžitě využila sovětská propagandistická mašinerie, jež se snažila manipulovat s veřejným míněním obyvatelstva tak, aby si spojovalo hrůzu únorových nepokojů v Dušanbe výhradně s

¹² Nourzhanov, K., Bleuer Ch., Tajikistan: A Political and Social History. ANU Press, 2013, s. 187–188.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

uskupením *Rastokhez*. Toto například stálo v materiálu zpracovaném pro Nejvyšší sovět Tádžikistánu: „*Vůdci Rastokezu a neoficiální klerikové jsou organizátoři podmínek, které vedly k destabilizaci socio-politické situace, růstu napětí v mezietnických vztazích a nakonec toto všechno dohromady spolu s ostatními důvody vedlo k masovým nepokojům.*“¹³

Problém však spočíval i v tom, že původní představy prominentních činitelů *Rastokhezu* i jeho řadových členů se značně odlišovaly od reality. Aktivisté si totiž představovali spořádané občanské protesty, zatímco realita přinesla rozlícené davy dopouštějící se násilných činů. Toto vystřízlivění a frustrace spolu s rostoucím tlakem ze strany ozbrojených složek značně omezily schopnost organizace provádět jakékoliv protiútoky v propagandistické oblasti. *Rastokhez* byl nucen kvůli zvýšenému tlaku značně redukovat své aktivity. Množství jeho členů muselo pod hrozbami represe opustit své dosavadní pozice. Někteří byli vyšetřováni, jiní propuštěni ze zaměstnání.¹⁴

V březnu 1990 se měly konat volby do tádžického Nejvyššího sovětu. Konaly se ovšem za podmínek stále přetrvávajícího výjimečného stavu. Rozhodnutí nezrušit výjimečný stav úřady zdůvodňovaly jako preventivní opatření zaměřené na odvrácení jakékoli destabilizace v nadcházejících volbách do Nejvyššího sovětu Tádžické SSR. Největší protivníci místní komunistické strany byli zdiskreditováni, proto není příliš překvapivé, že volby drtivě vyhráli komunisté, kteří získali 94 % ze všech 230 mandátů, z toho 25% činili bývalí předsedové stranických výborů, 30% představitelé státních podniků a ministerstev, zvoleni byli pouze dva dělníci, jeden zemědělec, dva učitelé a jeden vědec.¹⁵ Dominance komunistické strany v Tádžikistánu tak byla potvrzena – prozatím...

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Mullojanov P., February 1990 Riots in Tajikistan. Who Was Behind the Scenes? Review of the Main Existing Versions, in: Cahiers d'Asie centrale, vol. 26, 2016, s. 255 a 259.

¹⁵ Tamtéž, s. 256.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons
Uveďte původ – Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní.

